

ТАЇСІЯ Сидорчук
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»
sydorhuktm@ukma.kiev.ua

Маєр Балабан і «Chwila»:
двадцять років співпраці

Маєр Балабан належить до когорти тих єврейських інтелектуалів Східної Європи кінця XIX ст. — першої половині XX ст., чия політична, наукова, літературна, мистецька та громадська діяльність спричинила потужний розвиток культурного-освітнього життя всередині єврейських громад, а також зробила значний внесок у політичне та громадсько-культурне життя східноєвропейських держав. М. Балабан — видатний науковець, вихованець історичної школи Львівського університету, доктор наук, професор, засновник єврейської історіографії в Польщі в новітню добу, засновник і редактор низки єврейських часописів у Львові й Варшаві, протягом багатьох років — викладач у середніх школах на Львівщині, організатор і викладач єврейських освітніх закладів у ряді польських міст у 1920-ті рр., співзасновник і викладач Інституту єврейських студій у Варшаві, професор Варшавського університету, автор низки монографічних досліджень і декількох сотень наукових розвідок, бібліографічних оглядів і рецензій у наукових виданнях і пресі.

Від початку своєї наукової діяльності під безпосереднім впливом наукового керівника, знаного польського бібліографа професора Л. Фінкеля¹, М. Балабан зосередив свої дослідницькі інтереси на вивченні історичного минулого єврейського народу та його старожитностей і поступово завоював міцну репутацію визначного джерелознавця й першого з дослідників, хто вивчав історію євреїв на основі комплексного використання матеріалів і писемних джерел із

¹ Фінкель Людвіг (Ludwik Finkel) (1858, Бурштин — 1930, Львів) — польський науковець, бібліограф, професор і ректор Львівського університету, автор тритомної бібліографії польської історії «Bibliografia historii polskiej» (Львів, 1891–1906). Головний редактор найстаршого польського історико-гуманітарного наукового журналу «Kwartalnik Historyczny», засновано-го 1887 р. у Львові. Саме тут 1903 р. було опубліковано першу наукову бібліографічну розвідку М. Балабана, присвячену огляду літератури та історії євреїв у Польщі 1899–1903 рр.

*Маєр Балабан на довоєнному фото,
автор невідомий*

польських архівів та архівів єврейських громад. Цей неповний перелік науково-творчих здобутків і характеристика М. Балабана як фундатора польсько-єврейської історіографії XX ст. дисонують зі станом дослідженості його спадку в українській і зарубіжній науці². Водночас дослідники історії східно-європейського єврейства й міжнаціональних відносин у Східній Європі активно використовують наукові праці М. Балабана, зокрема його монографії та джерелознавчі дослідження з історії єврейських регіональних громад на території Австро-Угорщини й Польщі.

Найціннішими матеріалами, щоб реконструювати образ науковця й визначити його місце в науці, є два різновиди джерел: архівні документи й наукові праці досліджуваної постаті. І перші, і другі джерела, що стосуються М. Балабана, перебувають у бібліотечних і архівних фондосховищах різних країн; їх треба насамперед виявити, систематизувати й комплексно досліджувати в подальшому. Наприклад, попри те, що у Львові М. Балабан прожив 37 років від дня народження 1877 р. до початку Першої світової війни 1914 р., тобто більшу частину свого життя, — ні в Центральному державному історичному архіві м. Львова, ні в Державному архіві Львівської області немає особового фонду М. Балабана. Документи науковця та його автографи в цих архівних установах зберігаються в окремих фондах, які, однак, не утворюють документальної цілості й не відображають львівський період його життя навіть із відносною повнотою³.

² Див.: Ісаєвич Я. Балабан Мейер / Енциклопедія сучасної України. Київ, 2003 р. Т. 2. С. 125; Ісаєвич Я. Балабан Мейер / Енциклопедія Львова / Під ред. А. Козицького, І. Підкови. Львів:, 2007. Т. 1. С. 149–150; Захарій Р. Маєр Балабан — видатний історик польського єврейства // Ї. 2008. Ч. 51: Гебрейський Львів. С. 184–191; Natalia Aleksy, “Polish Jewish Historians before 1918: Configuring the Liberal East European Jewish Intelligentsia,” *East European Jewish Affairs* 34, no. 2 (2004): 41–54; Israel M. Biderman, *Mayer Bałaban: Historian of Polish Jewry* (New York: Dr. I. M. Biderman Book Committee, 1976); Maria Dold, “‘A Matter of National and Civic Honour’: Majer Bałaban and the Institute of Jewish Studies in Warsaw,” *East European Jewish Affairs* 34, no. 2 (2004): 55–72; Yosyp Gelston, “Про час будівництва стародавньої синагоги у Львові,” *Jews and Slavs* 19 (2008): 16–24; Artur Eisenbach, “Jewish Historiography in Interwar Poland,” in *The Jews of Poland between the Two World Wars*, ed. Yisrael Gutman et al. (Hanover: University Presses of New England (Brandeis University Press), 1989), 453–493; Raphael Mahler, “Balaban, Meir,” in *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 3 (Detroit: Macmillan, 2007), 81f; Bohdan Zakharii, “Moses Schorr and Meir Balaban. Forgotten Eastern European Jewish Historians” (thesis submitted to the Department of History in candidacy for the degree of Master of Arts, Budapest, 1998), 28–59.

³ Наприклад, у Центральному державному історичному архіві м. Львів (далі: ЦДІАЛ) у фонді Єврейської релігійної громади зберігається лист М. Балабана до організаторів Єврейського

Одним із першочергових завдань у створенні наукової біографії М. Балабана має стати підготовка повної бібліографії його праць, починаючи від ранніх публікацій у львівській пресі й завершуючи монографічними дослідженнями. Якщо монографічні праці зберігаються в багатьох бібліотеках, в тому числі й в Україні, то численні статті в періодичних виданнях і пресі розпорошено по різних фондосховищах, а деякі часописи, зокрема малотиражні й недовготривалі за часом виходу, стали бібліографічною рідкістю. Відомо, що М. Балабан співпрацював із низкою європейських наукових періодичних видань, таких як «Kwartalnik historyczny» (Львів), «Przegląd Historyczny» (Варшава), «Еврейская старина» (Санкт-Петербург), «Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft Judentums», «Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland» (Берлін), «Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur» (Берлін), «Menorah: jüdisches Familienblatt für Wissenschaft, Kunst und Literatur» (Відень), «Rocznik Żydowski» (Львів), до яких писав статті, бібліографічні огляди, рецензії тощо. Його перу належить значна частина статей у єврейських енциклопедичних виданнях 1910–1930-х років, зокрема в «Encyclopaedia Judaica» (Берлін, видавництво «Eshkol», 1928–1934), «Polski Słownik Biograficzny» (Краків, 1935–1938) та «Еврейской энциклопедии Брокгауза и Ефрона» (Санкт-Петербург, 1906–1913). Від перших кроків пошуково-дослідницької діяльності наприкінці 1890-х рр. і до початку Другої світової війни, тобто понад 40 років, М. Балабан друкував свої розвідки в популярній пресі, зокрема в тижневику «Wschód» (Львів), журналі «Przyszłość» (Львів), щомісячнику «Naog» (Львів), щоденниках «Kurjer Lwowski», «Słowo Polskie» (Львів), «Nasz Przegląd» (Варшава), «Chwila» (Львів) та ін. Саме співпраця М. Балабана з часописом «Chwila» була найбільш тривалою та найбільш плідною за обсягом, жанровим розмаїттям і регулярністю подання матеріалів.

Щоденна газета «Chwila» виходила у Львові протягом міжвоєнного двадцятиріччя, від січня 1919 р. по вересень 1939 р. Її заснували представники сіоністського напрямку Генріх Розмарин (Henryk Rosmarin) і Давид Шрайбер (David Schreiber) невдовзі після погрому у Львові в листопаді 1918 р. Завдяки, зокрема, видавцям Гершону Зіперу (Gerszon Zipper), Генрику Гешелесу (Henryk Heschel), Леону Вайнштоку (Leon Weinstock) й Шимону Шпунду (Szymon Szpund), польськомовна «Chwila» стала популярною не лише у Львові, але й за межами країни, серед не лише євреїв, а й поляків⁴.

музею у Львові з приводу його відкриття у травні 1934 р. Див.: ЦДІАЛ. Ф. 701. Оп. 3. Спр. 1667. Арк. 5; у Державному архіві Львівської області (далі: ДАЛО) перебувають типографські гранки статті М. Балабана «Завдання і потреби історіографії євреїв у Польщі». Див.: ДАЛО. Ф. 26. Оп. 11. Спр. 42.

⁴ Про історію часопису «Chwila» див.: David Schreiber, «Jak powstała *Chwila* i jakie czyniła pierwsze kroki? Przyczynek do historii Żydów lwowskich w latach 1918 i 1919», *Chwila* (15 stycznia 1934): 9; Rabin Lewi Freund, «Optymizm żydowski a *Chwila*», *Chwila* (15 stycznia 1934): 21–22; Barbara Łętocha, «*Chwila* Gazeta Żydów lwowskich», *Rocznik Lwowski* 4 (1995–1996): 63–79;

Під час заснування газети «Chwila» М. Балабана у Львові вже не було, оскільки з початком Першої світової війни він викладав на курсах для біженців із Галичини у Відні, а в наступні повоєнні роки засновував, викладав і адміністрував єврейські середні школи в Любліні, Холмі, Кельцах, Радомську та Ченстохові. Із 1920 р. М. Балабан постійно мешкав у Варшаві, де організував і очолював протягом наступних дев'яти років Школу рабинів. Із 1927 р. науковець почав викладати у Варшавському університеті, а, коли 1928 р. було створено Інститут єврейських студій, викладав і в цьому закладі. Отже, всі матеріали М. Балабана, опубліковані в газеті «Chwila», автор готував і надсилав із Варшави.

Співпраця М. Балабана з часописом «Chwila» тривала майже 20 років: від 1920 р., другого року існування щоденника, і до його закриття 1939 р. Першу статтю, «*Podróż po żydowskim Lwowie*», було опубліковано 13 січня 1920 р., останню — «*Ostatnie ćwierćwiecie dziejów żydowskich (1914–1938). Na marginesie rozprawy Szymona Dubnowa “Эпилог к новейшей истории еврейского народа”*» — датовано 19 липня 1939 р. Ми *de visu* перевірили всі матеріали М. Балабана, опубліковані в газеті «Chwila» (найбільш повний комплект її підшивки зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника). У результаті ми виявили 101 назву матеріалів М. Балабана, надрукованих у 181 номері газети. Ці дані можуть коливатися в бік збільшення, оскільки в даному комплекті деякі числа газети за деякі роки не збереглися, а за вересень і жовтень 1921 р. та липень–грудень 1922 р. бракує всіх номерів. Тому можна припустити, що певну кількість матеріалів М. Балабана було надруковано також і в цих числах, котрих бракує у Львівській бібліотеці. Із виявлених публікацій М. Балабана 22 розвідки було надруковано із продовженням у наступних номерах, при цьому деякі статті публікували в 5–7 подачах. Найбільше матеріалів М. Балабана у газеті побачили світ 1932 р. (29 праць у 36 числах) та 1933 р. (21 праця у 27 числах). За 1924 і 1935 рр. публікацій М. Балабана не виявлено. При цьому сусідні, 1923-й, 1925-й і 1934 рр., були надзвичайно плідними на матеріали науковця на шпальтах щоденника: 18, 13 і 10 публікацій відповідно.

Всі матеріали М. Балабана було подано у двох форматах: без прив'язки до жодної з газетних рубрик або ж у рубриці «Література — наука — мистецтво». Варто також зауважити, що, на відміну від інших дописувачів газети, матеріали М. Балабана протягом усіх років друкували за однією формою: ім'я й наукові регалії автора зазначали перед назвою публікації та з підкресленням. Водночас імена інших авторів газети, в тому числі науковців, співробітників і постійних дописувачів, подавали зазвичай наприкінці публікації та без підкреслення (з нечисленними винятками).

Щодо жанрової характеристики матеріалів, то тут представлено науково-популярні статті, бібліографічні огляди, рецензії, спогади, замітки про наукові

конгреси й конференції. М. Балабан, продовжуючи традиції, котрі заклав його університетський наставник Л. Фінкель, усе наукове життя займався бібліографією, ведучи постійні бібліографічні рубрики в низці часописів. Тому не випадково і в газеті «Chwila» найбільше публікацій М. Балабана присвячено бібліографічним оглядам — 54 позиції; друге місце за кількістю займають історичні статті — 31, далі — 9 спогадів і 8 жанрово й тематично різноманітних матеріалів. Однак нерідко автор поєднує декілька жанрів в одній публікації: спомини про особистість і бібліографічний огляд; нарис про життя й діяльність і спогади про особу; історичний сюжет і бібліографія праць із даної теми тощо. Найчастіше це трапляється в тих випадках, коли героєм сюжету є добре відома громадськості або знайома М. Балабанові особистість, як, наприклад, знаний діяч сіоністського руху, професор і рабин Г. П. Хаєс⁵, професори І. Ельбоген і Й. Кляуцнер⁶, історик, фольклорист і бібліотекар у бібліотеці віденського кагалу Б. Вахштайн⁷, політичний і державний польський діяч Ю. Пілсудський⁸. Таку жанрову комбінацію в одному нарисі викликало, очевидно, те, що «Chwila», як щоденна газета, мала науково-популярний характер, а жанр бібліографічного огляду, зокрема з аналізом наукових видань, не властивий щоденній пресі. У бібліографічних статтях М. Балабан не просто подає опис праці, а за допомогою порівняльного аналізу із критичною характеристикою сильних і слабких боків праці резюмує внесок автора в досліджувану проблематику.

Усі без винятку публікації М. Балабана можна охарактеризувати як науково-популярні, розраховані на те, щоб дати читачам часопису «Chwila» досить високий загальноосвітній вишкіл. Більше того, деякі нариси мають посилання⁹ або цитати з архівних документів¹⁰, що абсолютно не характерно для щоденної преси. Варто також зазначити, що публікацію матеріалів М. Балабана, розрахо-

⁵ Majer Bałaban, "Professor H. P. Chajes, jego żywot i jego dzieła (Na marginesie nowej pracy M. Rosenfelda): Rosenfeld Moritz, Oberrabiner Hirsch Peres Chajes. Sein Leben und sein Werk. Wien, 1933. S. 280; H. P. Chajes. Reden und Vorträge. Wien, 1933. S. 344," *Chwila* 5341 (4 lutego 1934): 9–10.

⁶ Majer Bałaban, "Prof. Ismar Elbogen i prof. Józef Klauzner (Do sześćdziesięciolecia jubilatów)," *Chwila* 5575 (29 września 1934): 7–8.

⁷ Majer Bałaban, "Bernard Wachstein (1903–1933) (Do 30-lecia jego pracy bibliotekarskiej): Bibliografie der Schriften Bernhardt Wachsteins, anlässlich seines dreijährigen Dienstjubiläums (1 Juli 1903 — 1 Juli 1933) von Saul Chajes. Herausgegeben im Auftrage der isr. Kultusgemeinde Wien. Wien, 1933. S. 23. No. 146," *Chwila* 5170 (13 sierpnia 1933): 9–10.

⁸ Majer Bałaban, "Z moich wspomnień o marszałku Piłsudskim," *Chwila* 3465 (14 listopada 1928): 5–6.

⁹ Majer Bałaban, "Dr. Emanuel de Jona, lekarz nadworny Jana Trzeciego (Przyczynek do historii Żydów lwowskich)," *Chwila* 409 (4 marca 1920): 4–6; Majer Bałaban, "Auto-da-Fe we Lwowie w r. 1728 (W wigilii święta Szabuot)," *Chwila* 486 (23 maja 1920): 3–4; 487 (24 maja 1920): 3–4; Majer Bałaban, "Becal, celnik ziem ruskich (Szkic historyczny)," *Chwila* 467 (4 maja 1920): 3; 468 (5 maja 1920): 3–4 та ін.

¹⁰ Majer Bałaban, "Kamienica Michalewiczowska vulgo Affendykowska (Obrazek ze starego Lwowa)," *Chwila* 868 (19 czerwca 1921): 5–6; 875 (26 czerwca 1921): 5–6.

*Будинок, в якому розміщувалася редакція газети «Chwila» у 1930-ті роки.
Фото Т. Сидорчук*

ваних на освічених читачів, протягом 20 років підтримувала редакційна колегія щоденника. Очевидно, це було пов'язано із притаманною саме М. Балабанові манерою зрозуміло й легко для сприйняття викладати матеріал навіть на складні для пересічного читача теми — наприклад, про постать Якоба Франка у наукових дослідженнях або про кабалістичну літературу.

Тематична палітра публікацій М. Балабана в газеті «Chwila» відповідає його основним науковим зацікавленням: історія євреїв Львова та польських міст, взаємини євреїв з іншими народами, окремі персоналії єврейської та польської історії, історія єврейських філософсько-теологічних напрямів, наукова спадщина єврейських дослідників. Його численні нариси, присвячені місцевим громадам та навіть окремим кварталам і будинкам, оживають колоритними побутовими сценами: тут не лише згадано імена мешканців і власників маєтностей, але й охарактеризовано їхні образи та вчинки¹¹. Для М. Балабана історія була не тільки набором фактів, імен і дат. Він скрупульозно вишукував в архівних джерелах і давніх текстах найменші згадки про діяльність історичних постатей і ніби прагнув поділитися зі своїми сучасниками променем життя кожного з достой-

¹¹ У газеті «Chwila» у 1925–1926 рр. М. Балабан опублікував цикл нарисів про львівські єврейські квартали під загальною назвою «Z wczorajszego Lwowa».

ників минулого. Наприклад, науковець кілька разів повертався до дослідження про учасника наполеонівських воєн, командира уланського ескадрону та символу героїзму єврейського народу Берка Йоселевича, декілька нарисів про якого надруковано і в газеті «Chwila»¹².

М. Балабан володів витонченим чуттям промовця, котрий безпосередньо звертався не просто до безликої, анонімної читацької аудиторії, а до конкретної особи, та прагнув в індивідуальній бесіді донести цікаві, повчальні й часом загадкові історії з життя віддалених часом або близьких співвітчизників — нерідко навіть родичів. До нарисів такого типу належать не тільки розповіді про персоналій минулого з екскурсами до епохи й конкретного місця подій, але також спогади про близьких і знайомих М. Балабанові осіб.

Подаючи спогади про певну постать, М. Балабан писав не лише про власні враження від героя нарису, а часто-густо майстерно вплітав у розповідь цікаві біографічні й генеалогічні дані, характеризуючи добу й окремі події, що мали значення не тільки для змальованої особи, але й для всього загалу. Тому здебільшого головними героями таких розвідок були особи, що втілювали цілу епоху, в якій вони жили і творили. Подібні спогади, насичені атмосферою свого часу, М. Балабан присвятив львівському рабинові прогресивної синагоги, талановитому проповіднику Бернардові Левенштайну¹³, рабину та своєму улюбленому вчителю Шмуелю Гутману¹⁴, письменнику, публіцисту й товаришу з юнацьких років Давиду Мальцю¹⁵, видатному театральному діячеві Аврааму Гольдфадену¹⁶ та ін. Пояснення, чому М. Балабан нерідко подавав свої спогади-есе про людей, які відійшли у вічність, чиї імена поступово стиралися зі спільної пам'яті, можна знайти в одній із таких його публікацій: «Не раз замислювався, чому старші люди так часто згадують “добрі старі часи” і влаштовують академії та вшанування померлих мужів, де розповідають про них молоді, котра має мало сентиментів до них і мало розуміє такі урочистості. Відповідь проста. Старше покоління мислить із точки зору мужа та пригадує собі часи, діяльність тих людей, яких уже немає, але які працювали для громади та її добра. Згадуючи ту людину, при-

¹² Majer Bałaban, “Prawdziwie imię Berka Joselewicza i przebieg jego służby wojskowej (Na zasadzie badań archiwalnych),” *Chwila* 5058 (23 kwietnia 1933): 11–12; 5059 (24 kwietnia 1933): 11–12; Majer Bałaban, “Berek Joselowicz we Lwowie,” *Chwila* 5430 (6 maja 1934): 9–10; 5431 (7 maja 1934): 7–8.

¹³ Majer Bałaban, “Rabin Bernard Löwenstein (1821–1889) (W 50-lecie zgonu złotoustego kaznodzieji),” *Chwila* 7164 (3 marca 1939): 8.

¹⁴ Majer Bałaban, “Na marginesie rozpraw naukowych rabina Gutmana (Garść refleksji),” *Chwila* 4534 (8 listopada 1931): 13–14.

¹⁵ Majer Bałaban, “Dr. Dawid Malz (Przyjacielowi, który odważył się już skończyć w 60 lat),” *Chwila* 4610 (25 stycznia 1932): 6.

¹⁶ Majer Bałaban, “Garść wspomnień o żydowskim teatrze we Lwowie i jego twórcy Goldfadenie,” *Chwila* 5266 (19 listopada 1933): 13.

гадують свою молодість. І згадують: “було колись”, — і ця минувшина була гарна і промениста»¹⁷.

Структура публікацій М. Балабана здебільшого була незмінною: зазвичай матеріал починався вступом на один абзац, далі було викладено тему з поділом на розділи, що позначалися римськими цифрами. Якщо публікували цикл статей, то загальну назву зберігали, і окрім цифрових позначень розділів у деяких випадках подавали й назви розділів. Такий спосіб викладу матеріалу, незалежно від тематики чи жанру публікації, позначений, з одного боку, специфікою стилю щоденної газети, а з іншого боку — повагою до читачів і прагненням не підлаштуватися під рівень пересічного читача, а заохотити його пізнавати історію та здобутки єврейської культури.

Поряд із М. Балабаном у газеті «Chwila» друкували свої матеріали відомі в письменницько-журналістському середовищі та громадсько-культурному й науковому житті літературознавці, мистецтвознавці й дослідники зі Львова, Варшави, Кракова, Відня, Лондона, Єрусалима, Вільнюса та інших європейських міст, зокрема Е. Ігель (Emil Igel), рабин Л. Фройнд (Lewi Freund), О. Тилеман (Oziasz Tillemann), Л. Гутман (Leon Gutman), рабин Є. Левін (Jecheskel Lewin), А. Лаутербах (Artur Lauterbach), К. Граф (Kornelja Grafowa), І. Гольцель (Isydor Holzel), Я. Шаль (Jakób Schall), А. Райс (Asachar Reiss), П. Заундер (Paulina Sandauerowa), Г. Гешелес (Henryk Hescheles), М. Гольдштейн (Maxmillian Goldstein), Д. Оберлендер (Ludwik Oberlaender), С. Й. Імбер (S. J. Imber), Г. Штернбах (Herman Sternbach), Й. Френкель (Josef Fränkel), Я. Раппапорт (Jakob Rappaport), І. Карлебач (Israel Carlebach) та ін. Деякі з перерахованих авторів були колегами, ідеологічними соратниками, давніми знайомими та друзями М. Балабана.

Редакційна колегія часопису «Chwila» у свою чергу кілька разів публікувала матеріали, присвячені науковцю. На початку 1920 р. вийшла рецензія М. Біненштока на книгу М. Балабана про історію євреїв Любліна, надруковану 1919 р.¹⁸ Після появи дослідження про історію франкістського руху в Польщі в газеті «Chwila» було надруковано рецензію історика, колеги та соратника М. Балабана Я. Шаля¹⁹. З нагоди 30-ліття наукової праці М. Балабана і до дня його народження 1933 р. Я. Шаль написав до одного з перших березневих номерів газети статтю, де проаналізував два напрями діяльності ювіляра: науково-дослідницький і викладацький — підкреслюючи, яку велику роботу провів науковець в архівах, досліджуючи єврейські квартали та кладовища бага-

¹⁷ Bałaban, “Rabin Bernard Löwenstein,” 8.

¹⁸ Maksymilian Bienenstock, “Z historii Żydów w Polsce: Mejer Balaban. Die Judenstadt von Lublin mit Zeichnungen von K. R. Henker (Berlin: Jüd. Verlag, 1919),” *Chwila* 434 (29 marca 1920): 3–4.

¹⁹ Jakób Schall, “Nowa książka o Franku i Frankistach polskich: M. Balaban. Studien und Quellen zur Geschichte der Frankistischen Bewegung in Polen. Warschau, 1927,” *Chwila* 3124 (1 grudnia 1927): 8–9.

Вулиця у Львові, названа іменем Маєра Балабана у 1992 р. Фото Т. Сидорчук

тьох польських міст²⁰. У 1937 р. газета вшанувала 60-ліття від дня народження М. Балабана розлогою статтею про його життя й діяльність. Автором цієї статті був колега науковця по Інституту єврейських студій у Варшаві, доктор наук Ф. Фрідман, котрий, резюмуючи наукові досягнення ювіляра, процитував слова Горация: «monumentum aere perennius»²¹. Крім того, газета періодично подавала докладні повідомлення про перебіг виступів і лекцій, які М. Балабан виголошував перед студентською аудиторією, на зібраннях різних товариств чи освітніх закладів²²; також у часописі з'являлися статті й повідомлення про Інститут єврейських студій у Варшаві, однією з центральних фігур у створенні й діяльності якого був М. Балабан²³.

²⁰ Jakób Schall, "Majer Balaban. W 30-lecie jego pracy naukowej," *Chwila* 5010 (5 marca 1933): 9–10.

²¹ Filip Friedman, "Prof. Majer Bałaban," *Chwila* (27 lutego 1937): 9–10.

²² Див.: "Z Sali odczytowej. Prof. Majer Bałaban: Studenci żydowscy z Polski zagranicą w wiekach od XVI do XVIII (Odczyt wygłoszony dnia 2. Stycznia 1927 r. w Sali *Jad Charuzim*)," *Chwila* 2798 (4 stycznia 1927): 2; "Z Sali odczytowej. Prof. Dr. M. Bałaban: Budowa i ornamentyka synagóg w Polsce," *Chwila* 2438 (30 grudnia 1925): 6 та ін.

²³ H. Fiał, "Alma Mater Judaica — Institut Nauk Judaistycznych w Warszawie (z okazji I. Dziesięciolecia)," *Chwila* (18 lutego 1939): 9–10.

Він органічно сполучав два таланти: науковця, чиї праці публікували в авторитетних європейських спеціалізованих виданнях, та оповідача, чиї невимушені й захопливі історії про далеке й недавнє минуле регулярно з'являлись у щоденній львівській і варшавській пресі. М. Балабан у газеті «Chwila», популярній у Польщі в міжвоєнний період, протягом двадцяти років ознайомлював широкий читачський загал із єврейською історією та культурою і, володіючи публіцистичним даром, цікаво подавав історичні факти й події, квінтесенцію теологічно-інтелектуальних рухів та відомості про їхніх представників, відродив не одне ім'я нерідко забутих, часом суперечливих постатей минувшини — оскільки розумів, що «зосталася тільки пам'ять моя і таких, як я, щоб передати її»²⁴.

У бібліографії праць М. Балабана в газеті «Chwila», яку ми підготували, збережено орфографію та пунктуацію в назвах статей. У деяких статтях, що друкувалися в декількох номерах, назви й нумерацію розділів не вказано.

Праці М. Балабана, надруковані в газеті «Chwila»

1919

1920

1. Podróż po żydowskim Lwowie. 13 січня 1920 р. № 358. С. 2–3.
2. Z podróży po Lwowie. 27 січня 1920 р. № 372. С. 2–3.
3. Dr. Emanuel de Jona, lekarz nadworny Jana Trzeciego (Przyczynek do historii Żydów lwowskich). 4 березня 1920 р. № 409. С. 4–6.
4. Drukarnie hebrajskie w Żółkwi i Lwowie (Do dziejów drukarstwa w Polsce). 11 квітня 1920 р. № 445. С. 5–9.
5. Becal, celnik ziem ruskich (Szkic historyczny). 4 травня 1920 р. № 467. С. 3; 5 травня 1920 р. № 468. С. 3–4.
6. Auto-da-Fe we Lwowie w r. 1728 (W wigillę święta Szabuot). 23 травня 1920 р. № 486. С. 3–4; 24 травня 1920 р. № 487. С. 3–4.
7. Smutna rocznica (Z powodu książki Samuela Kraussa). 30 липня 1920 р. № 553. С. 3–4.

1921

1. Do dziejów Ormian lwowskich (Traktat o asymilacji). 14 січня 1921 р. № 716. С. 3–4; 15 січня 1921 р. № 717. С. 3–4.
2. Kamienica Michalewiczowska vulgo Affendykowska (Obrazek ze starego Lwowa). 19 червня 1921 р. № 868. С. 5–6; 26 червня 1921 р. № 875. С. 5–6.

²⁴ Bałaban, “Rabin Bernard Löwenstein,” 8.

1922

1. Żydowska biblioteka gminna we Lwowie (Wspomnienie). 7 січня 1922 р. № 1063. С. 4–5.

1923

1. Przegląd antysemitkiej literatury w Polsce z lat ostatnich (Serja pierwsza). 3 травня 1923 р. № 1490. С. 3–4; 4 травня 1923 р. № 1491. С. 3–4; 5 травня 1923 р. № 1492. С. 3–4; 6 травня 1923 р. № 1493. С. 3–4; 7 травня 1923 р. № 1494. С. 3; 8 травня 1923 р. № 1495. С. 2–3; 9 травня 1923 р. № 1496. С. 3–4.

2. Dawni urzędnicy kahału lwowskiego (Garść wspomnień). 6 червня 1923 р. № 1524. С. 3–4.

3. Chassidica (Przegląd literatury o chassidyzmie z lat ostatnich). 7 липня 1923 р. № 1555. С. 3–4; 8 липня 1923 р. № 1556. С. 3–4; 9 липня 1923 р. № 1557. С. 3; 12 липня 1923 р. № 1560. С. 3; 14 липня 1923 р. № 1562. С. 3–4; 16 липня 1923 р. № 1564. С. 3–4; 17 липня 1923 р. № 1565. С. 3–4; 18 липня 1923 р. № 1566. С. 3–4; 19 липня 1923 р. № 1567. С. 3–4.

4. Z ciemnego kąta widzenia.

Dr. M. N. Gelber. Aus zweijahrhundert. Bietrage zur neueren Geschichte der Juden. Wien—Leipzig: R. Loewith, 1923. S. 266.

Dr. M. N. Gelber. Die Juden und der polnische Aufstand 1863. Wien—Leipzig: R. Loewith, 1923. S. 235.

- 22 листопада 1923 р. № 1694. С. 3–4.

1924

1925

1. Nauka żydowska w Golusie i jej dom w Ojczyźnie. 2 квітня 1925 р. № 2172. С. 9–11.

2. Z wczorajszego Lwowa. 15 липня 1925 р. № 2273. С. 3–4; 23 липня 1925 р. № 2281. С. 4; 27 липня 1925 р. № 2285. С. 3; 29 липня 1925 р. № 2287. С. 2; 30 липня 1925 р. № 2288. С. 2; 31 серпня 1925 р. № 2320. С. 4; 2 вересня 1925 р. № 2322. С. 5; 17 жовтня 1925 р. № 2364. С. 4; 13 грудня 1925 р. № 2421. С. 9–10; 16 грудня 1925 р. № 2424. С. 11–12; 17 грудня 1925 р. № 2425. С. 4; 25 грудня 1925 р. № 2433. С. 5–6.

1926

1. Z wczorajszego Lwowa. Ulica Szeroka — Die breite Gass. Kamienica Rubinsteinowska. 31 березня 1926 р. № 2527. С. 19; 8 квітня 1926 р. № 2533. С. 5; 11 квітня 1926 р. № 2536. С. 5–6; 15 квітня 1926 р. № 2540. С. 5–6; 17 квітня 1926 р. № 2542. С. 5–6; 18 квітня 1926 р. № 2543. С. 9; 20 травня 1926 р. № 2574. С. 6; 21 травня 1926 р. № 2575. С. 8; 22 травня 1926 р. № 2576. С. 8; 23 травня 1926 р. № 2577. С. 5–6.

1927

1. Z wczorajszego Lwowa. Ulica Szeroka — Die breite Gass. Der Kozes Haus. 10 лютого 1927 р. № 2835. С. 11–12; 16 лютого 1927 р. № 2841. С. 7–8; 17 лютого 1927 р. № 2842. С. 7; 5 березня 1927 р. № 2858. С. 5–6; 6 березня 1927 р. № 2859. С. 4; 7 березня 1927 р. № 2860. С. 7–8.

1928

1. Z moich wspomnień o marszałku Piłsudskiem. 14 листопада 1928 р. № 3465. С. 5–6.

1929

1. Pierwszy zjazd gmin żydowskich w Galicji (1878) (Przed pięćdziesięciu lat). 10 січня 1929 р. № 3520. С. 33–34.

2. Zbytek u Żydów polskich i jego zwalczanie (Urywek z większej pracy o życiu prywatnem Żydów polskich). I. Szaty. 28 грудня 1929 р. № 3864. С. 7–9; II. Narodziny dziecka. 29 грудня 1929 р. № 3865. С. 7–8.

1930

1. Zbytek u Żydów polskich i jego zwalczanie (Urywek z większej pracy o życiu Żydów polskich). III. Wesela. 1 лютого 1930 р. № 3868. С. 7–10.

1931

1. Dzieje Polski a Żydów w oświecieniu pamiętnikarza żydowskiego. 3 квітня 1931 р. № 4319. С. 9; I. Początki frankizmu. 5 квітня 1931 р. № 4321. С. 7; III. Ostatnia dysputa lwowska (10 Września 1759). 8 квітня 1931 р. № 4322. С. 7–8.

2. Żydzi a Polska w oświecieniu pamiętnikarza żyдowskiego XVIII wieku. Wojna sukcesyjna polska (Po śmierci Augusta II). 13 квітня 1931 р. № 4327. С. 7–8; Ograbiona i spalona gmina stara się o ulgi podatkowe (Dokończenie). 15 квітня 1931 р. № 4329. С. 7–8.

3. Walka o rządy w kahale krakowskim w okresie konfederacji Barskiej (1768–1772). I. 28 травня 1931 р. № 4372. С. 7–8; II. 29 травня 1931 р. № 4373. С. 9; III. 30 травня 1931 р. № 4374. С. 7–8; IV. 31 травня 1931 р. № 4375. С. 10; V. 1 червня 1931 р. № 4376. С. 9; VI. 3 червня 1931 р. № 4378. С. 7–8.

4. Z zamierzchłych dni. Notatki i wspomnienia. 4 жовтня 1931 р. № 4499. С. 9–10.

5. Na marginesie rozpraw naukowych rabina Gutmana (Garść refleksji). 8 листопада 1931 р. № 4534. С. 13–14.

1932

1. Dr. Dawid Malz (Przyjacielowi, który odważył się już skończyć w 60 lat). 25 січня 1932 р. № 4610. С. 6.

2. Jakób Frank w nauce i w literaturze pięknej (Z powodu śmierci Aleksandra Krausshara). I. 21 лютого 1932 р. № 4637. С. 11–13; II. 22 лютого 1932 р. № 4638. С. 7; III. 28 лютого 1932 р. № 4644. С. 9–10.

3. Zohar w nowej szacie (na marginesie niemieckiego przekładu tego dzieła).
Der Sohar, das heilige Buch der Kabbala nach dem Urtext herausgegeben von Ernst Müller. Wien: Verlag Dr. Heinrich Glanz, 1932. S. 394+XI.

6 березня 1932 р. № 4651. С. 7–8.

4. Prorok śmierci narodu. Na marginesie apoteozy kolonizacji Birobidżanu.
Otto Heller. Der Untergang des Judentums. Die Judenfrage, ihre Kritik; ihre Lösung durch den Socialismus. Wien–Berlin: Verlag f. Literatur und Politik, 1931. S. 390.

13 березня 1932 р. № 4658. С. 11–12; II. 14 березня 1932 р. № 4659. С. 9–10.

5. Jak długo my Żydzi bytujemy na tej ziemi? (Na marginesie Historji Gmin we Wronkach i w Wąwolnicy). 10 квітня 1932 р. № 4684. С. 9–10.

6. Przyczyny i kierunki migracji żydowskiej (Na marginesie rozpraw Kapluna-Kogana, Hersza, Trauba i Kapłańskiego).

W. Kaplun-Kogan. Die Wanderbewegungen der Juden. Bonn, 1913.

L. Hersch. Le juif errant d'aujourd'hui, etude sur l'émigration des Israélites....

Michael Traub. Jüdische Wanderbewegung vor und nach dem Weltkriege. Berlin: Jüdischer Verlag, 1930.

Szlomo Kaplanski. Kolonizatorische Aufnahmefähigkeit von Palästina. 1931.

17 квітня 1932 р. № 4691. С. 9–10.

7. Żydzi w kulturze Polski (Na marginesie dzieła Aleksandra Brücknera).
Aleksandr Brückner. Dzieje kultury Polskiej. Kraków, 1930–31. T. 1. S. 653; T. 2. S. 660; T. 3. S. 778.

I. 1 травня 1932 р. № 4705. С. 7–8; II. 2 травня 1932 р. № 4706. С. 7–8.

8. Franciszek Oppenheimer. Erlebtes, Erstrebtes, Erreichtes, Erinnerungen von Franz Oppenheimer. Berlin: Weltverlag, 1931. S. 239.

8 травня 1932 р. № 4712. С. 9–10.

9. Szemarya Lewin.

Shemarya Lewin. Kindheit im Exil. Berlin: Ernst Rowohlt Verlag, 1931. S. 326.

15 травня 1932 р. № 4719. С. 9–10.

10. Sens dziejów żydowskich (Na marginesie książki Josefa Kasteina).
Josef Kastein. Eine Geschichte der Juden. Berlin: Ernst Rowohlt Verlag, 1931. S. 633.

22 травня 1932 р. № 4726. С. 7–8; II. 23 травня 1932 р. № 4727. С. 7–8.

11. Salomon Schiller (1863–1925).

Kitwej Szelomoh Schiller. Aruchim al jdej R' Benjamin (Feldman). Jerozolima: Wydawnictwo Związku Nauczycieli w Palestynie, 1927. S. 271.

29 травня 1932 р. № 4733. С. 10–11.

12. Marcin Buber.

Hans Kohn. Martin Buber, sein Werk und seine Zeit. Ein Versuch über Religion und Politik. Hellerau: Jakob Hegner Verlag, 1930. S. 411.

Der Jude. Sonderheft zu Martin Bubers fünfzigsten Geburtstag (1928). Aus unbekannten Schriften, Festgabe für Martin Buber zum 50. Geburtstag. Berlin: Lambert Schneider, 1928. S. 245.

5 червня 1932 р. № 4740. С. 9–10.

13. Pierwsza bibliographia nauk judaistycznych (Na marginesie Katalogu Biblioteki Frankfurckiej).

Stadtbibliothek Frankfurt aM. Katalog der Judaica und Hebraica. Tom I. 1932. S. 646. Opracował Prof. Dr. Aron Freimann.

26 червня 1932 р. № 4761. С. 9–10.

14. Professor Dr. Dawid Simonsen (Nad świeżą mogiłą). 3 липня 1932 р. № 4768. С. 9–10.

15. Zbawca czy oszust? (Na marginesie dzieła Kasteina o Sabataju Zwi).

Josef Kastein. Sabbataj Zwi. Der Messias von Ismir. Berlin: Nakład Ernst Rowohlt, 1930. S. 385.

10 липня 1932 р. № 4775. С. 9–10.

16. Walka o książkę, walka o duszę żydowska (na marginesie sow. wydawn. o książce żydowskiej).

Bibliologischer Sammelbuch unter der Redakcje I. Lieberberg. Москва—Харьков—Минск, 1930. Т. I. С. VII+546.

17 липня 1932 р. № 4782. С. 11–12; II. 18 липня 1932 р. № 4783. С. 9–10.

17. Stara książka, ale na czasie (Na marginesie dzieła Coudenhovego Kalergi o antysemitizmie).

Graf Heinrich Coudenhove Kalergi. Das Wesen des Antysemitismus. Eingeleitet durch Antysemitismus nach dem Weltkrieg von R. N. Coudenhove Kalergi. Leipzig—Wien: PanEuropa Verlag, 1932. S. 284.

24 липня 1932 р. № 4789. С. 9–10.

18. Umisłowość i moralność żydostwa polskiego XVI w. 3 серпня 1932 р. № 4799. С. 7; 6 серпня 1932 р. № 4802. С. 5; 7 серпня 1932 р. № 4803. С. 5; 8 серпня 1932 р. № 4804. С. 5; 10 серпня 1932 р. № 4806. С. 7–8.

19. Jan Kirsztot (W dwudziestą rocznicę śmierci — 9 ab 1912). 12 серпня 1932 р. № 4808. С. 5.

20. Pos. Herman Diamand. W świetle własnych listów i mów sejmowych.

Herman Diamand. Przemowienja w sejmie Rzeczypospolitej 1919–1930. Wstęp i uwagi Alfreda Kriegera. Warszawa: Księgarnia Robotnicza, 1932. S. 556.

Pamiętnik Hermana Diamanda, zebrany z wyjątków listów do żony. Kraków, 1932. S. 317.

22 вересня 1932 р. № 4849. С. 7.

21. Historiografia Żydów w Polsce (Na marginesie Tomu VIII Encyklopedia Judaica).

Encyklopedia Judaica. Das Judentum in Geschichte und Gegenwart. Redaktion Dr. Jakob Klatzkin und Prof. Ismar Elbogen. VIII Band. Hesse—Jerusalem. Berlin, 1931. S. 600, kolumny 1198.

25 вересня 1932 р. № 4852. С. 10—11.

22. Мęczennicy (Rosz Haszana w Różane w roku 1659). 2 жовтня 1932 р. № 4859. С. 7.

23. Najstarsze dzieje Żydów w Warszawie (Na marginesie dzieła Emanuela Ringelbluma).

Dr. Emanuel Ringelblum: Żydzi w Warszawie. Od czasów najdawniejszych do ostatniego wygnania w r. 1527. Warszawa: Towarzystwo Miłośników Historji, 1932. S. 152.

10 жовтня 1932 р. № 4866. С. 7—8.

24. Nowe badania nad dziejami Żydów w Hispanji (Na marginesie dzieła Professora Fritza Baera).

Fritz Baer. Die Juden im christlichen Spanien. Erster Teil, Urkunden und Regesten.

I. Aragonien und Navarra. Berlin: Akademie Verlag, 1929. S. 1185.

16 жовтня 1932 р. № 4871. С. 5—6.

II. Pogromy w r. 1391. 17 жовтня 1932 р. № 4872. С. 9—10.

25. W walce z całym światem (Na marginesie nowej biografji Henryka Heinego).

Ludwig Markuss. Heinrich Heine. Ein Leben zwischen gestern und morgen. Berlin: Ernst Rowohlt-Verlag, 1932. S. 326.

23 жовтня 1932 р. № 4878. С. 9—10.

26. Żydzi — laureaci Nobla. 13 листопада 1932 р. № 4899. С. 9—11; 14 листопада 1932 р. № 4900. С. 5—6.

27. Żydzi w Austrii (Na marginesie rocznika Żydów Austrijackich na rok 5693).

Jüdisches Jahrbuch für Österreich, herausgegeben von Löbel Taubes und Chaim Bloch. Wien, 5693 (1933). S. 240.

4 грудня 1932 р. № 4920. С. 9—10.

28. Żydostwo w swej przeszłości i teraźniejszości.

Encyklopedia Judaica. Das Judentum in seiner Vergangenheit und Gegenwart. IX Band. Jerusalem—Kimchi. Berlin: Verlag Eschkol, 1932. S. 624, kolumny 1248.

11 грудня 1932 р. № 4927. С. 9—10.

29. Leonid Pasternak 1862—1932 (Do siedemdziesiącia wielkiego artysty).

Max Osborn. Leonid Pasternak. Mit 77 Textabbildungen und 67 Tafeln in Autotypie. Offset und Farbendruck mit vier Fragmenten aus der Selbstbiographie des Künstlers. Warschau: Stybel-Verlag, 1932. S. 111.

18 грудня 1932 р. № 4934. С. 11—12.

1933

1. Niemieckie żydowstwo w walce z hitlerysmem.
Anti, Tatsachen zur Judenfrage; siebente, erweiterte und neubearbeitete Auflage.
Centralverein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens. Berlin, 1932.
15 січня 1933 р. № 4961. С. 9–10.
2. Carnuntum — Vratislava — Poczony — Preszburg — Bratislava (Na marginesie monografii o Żydach w Preszburgu — Bratislawie).
Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart. Ein Sammelwerk, herausgegeben von Hugo Gold. Jüdischer Buchverlag Brunn, 1932. S. 192, folio z bardzo licznymi rycinami i portretami.
29 січня 1933 р. № 4975. С. 9–10.
3. Encyklopedia Israelis — Eszkol (Na marginesie tomu drugiego Encyklopedji hebrejskiej).
Eszkol. Encyklopedia Israelis. Tom II. Od słowa Origines do słowa Antipas. Wydawnictwo Eszkol w Berlinie i Jerozolimie pod naczelną redakcją Jakoba Kłatzkina, szpalt 1088, czyli stron 544 formatu leksykonowego.
6 лютого 1933 р. № 4983. С. 9.
4. Żydzi w monografiach historycznych miast polskich (Krotoszyn, Złoczów, Stryj).
Dr. Kazimierz Kroloski. Dzieje miasta Krotoszyna i jego dziedzice za czasów polskich (1415–1779). Nakładem Magistratu m. Krotoszyna, 1930. S. 400.
Łucja Charewiczowa. Dziej miasta Złoczowa. Złoczów, 1928. 180 s.
Antoni Prochaska. Historia miasta Stryja. Lwów, 1928. 261 s. 10 tablic.
12 лютого 1933 р. № 4989. С. 9–10.
5. Historycy — Żydzi i historycy żydowscy. Na siódmym wszechświatowym Kongresie historycznym w Warszawie (21–28 sierpnia 1933). 26 лютого 1933 р. № 5003. С. 9–10.
6. Nowe ujęcie filozofji dziejów żydowskich (Na marginesie dzieła Jesheskila Kaufmana: Goleh w'Nejchar).
Jesheskil Kaufman. Goleh w'Nejchar. Wygnanie i niedolia. Studium historyczno-socjologiczne o losach narodu żydowskiego od jego początków do dni naszych. Tom I. Tel-Aviv: Wydawnictwo Dwir, 1929. S. 558+8; Tom II. 1930–32. S. 477+28.
19 березня 1933 р. № 5023. С. 9–10; II. 20 березня 1933 р. № 5024. С. 7–8.
7. Na pograniczu kultury greckiej i żydowskiej. Mosaika w synagodze w Bejt Alfa.
Eleazar L. Sukenik. Bejt Hakneset Heatik a Bejt Alpfa. The ancient synagogue of Beth Alpha an account of the excavation conducted on behalf of the Hebrew University, Jerusalem. Jerozolima, 1932. S. 52, 35 il.
2 квітня 1933 р. № 5038. С. 9–10.
8. Iluminowane biblije hebrajskie w Polsce (Na marginesie prac Zofji Amsejsenowej).

Zofja Amsejsenowa. Biblija hebrajska XIV wieku w Krakowie i jej dekoracja malarska. Kraków: Drukarnia Narodowa N. Pelz w Krakowie, 1929. S. 46 i 8 tablic.

Zofja Amsejsenowa. Miniature włoskie Biblijoteki Jagiellońskiej. Trecento. Kraków, 1929. S. 59 i 20 tablic.

Zofja Amsejsenowa. Bestiarius w Biblji hebrajskiej z XIII wieku. Studium ikonograficzne. Miesięcznik żydowski. 1932. RókJ III. Zeszyt 1–2. S. 79–110. I odbitka 32 s.

16 квітня 1933 р. № 5052. С. 9–11.

9. Prawdziwie imię Berka Joselewicza i przebieg jego służby wojskowej (Na zasadzie badań archiwalnych). 23 квітня 1933 р. № 5058. С. 11–12; II. 24 квітня 1933 р. № 5059. С. 11–12.

10. Bojkot Portu Ankony w XVI wieku (Przypomnienie na czasie). 7 травня 1933 р. № 5072. С. 9.

11. Rozprawy z zakresu ekonomiki żydowskiej (Na marginesie drugiego tomu pism Żydowskiego Instytutu Naukowego w Wilnie).

Ökonomische Schriften. II Band redigiert v. Jakob Leszczyński. Schriften für den Jüdischen Wissenschaftlichen Institut (IVO). Wilno, 1932. S. 204+XV.

28 травня 1933 р. № 5093. С. 11–12.

12. Krajoznawstwo, etnografja, folklor (Przegląd najnowszej literatury z tego zakresu).

Landkenntnis. Krajoznawstwo, czasopismo poświęcone zagadnieniom krajoznawstwa, turystyki, folkloru i etnografji, oraz badaniom nad dziejami osiedli żydowskich. Warszawa, 1933. Zeszyt I. S. 97+15.

Archiv für Jüdische Sprachwissenschaft, Literaturforschung und Ethnologie. Wydawcy: Noach Priłicki i Samuel Lehman. Warszawa, 1926–1933. S. 97+64.

N. Weinig Wierzenia i zwyczaje handlu żydowskiego. Miesięcznik żydowski. 1932. Tom II. S. 108–126.

4 червня 1933 р. № 5100. С. 11–12.

13. Kazimierz Wielki a Żydzi Polscy. 600 lat od dnia koronacji wielkiego władcy. I. 10 липня 1933 р. № 5136. С. 7–8; II. 12 липня 1933 р. № 5138. С. 7–8; III. 29 липня 1933 р. № 5155. С. 9–10; IV. 30 липня 1933 р. № 5156. С. 10–11.

14. Początki immigracji Żydów w Ameryce (Na marginesie 200-lecia Federacji Żydów polskich w Ameryce).

Polische Jugend, redigiert von Z. Tigel herausgegeben von der Federatie von die Polische Juden in Amerika. Juni 1933. S. 76 żydowskich i 20 angelskich.

31 липня 1933 р. № 5157. С. 7–8.

15. Bernard Wachstein (1903–1933) (Do 30-lecia jego pracy biblijotekarskiej).

Bibliografie der Schriften Bernhardt Wachsteins, annlaesslich seines dreijährigen Dienstubilacums (1 Juli 1903 — 1 Juli 1933) von Saul Chajes. Herausgegeben im Auftrage der isr. Kultusgemeinde Wien. Wien, 1933. S. 23. No. 146.

Таїсія Сидорчук

13 серпня 1933 р. № 5170. С. 9–10.

16. Po siódmym kongresie historyków w Warszawie (Pokłosie historii żydowskiej). 3 вересня 1933 р. № 5191. С. 9–10.

17. Jan III. Sobieski a Żydzi Polscy (W 250-letnią rocznicę odsieczy Wiednia). I. 10 вересня 1933 р. № 5198. С. 9–10; II. 11 вересня 1933 р. № 5199. С. 7–8.

18. Tajemnice mędrców Syjonu (Na marginesie nowego wydania pamfletu).

Gottfried zur Beek. Die Geheimnisse der Weisen von Zion, in deutscher Sprache herausgegeben. Muenchen, 1933. Wydanie 15. S. 72.

29 жовтня 1933 р. № 5245. С. 11–12.

19. Garść wspomnień o żydowskim teatrze we Lwowie i jego twórcy Goldfadenie. 19 листопада 1933 р. № 5266. С. 13.

20. Do dziejów drukarń hebrajskich w Polsce (Na marginesie nowego dzieła B. Friedberga).

Chaim Dow Berisz Friedberg. Toldot Hadrus Haiwri b'Polonia. Histoire de la Typographie hebraique en Pologne. Anvers, 1932. S. 120.

17 грудня 1933 р. № 5294. С. 11–12.

21. Szlachta ziemi halickiej a Żydzi w XVI. i XVII. wieku (Na marginesie XXIV aktów Grodzkich i Ziemskich z Archiwum Lwowskiego).

Lauda sejmikowe halickie 1575–1695. Wzdał Antoni Prochaska. Akta Grodzkie i ziemskie z Archiwum ziemskiego we Lwowie. Tom XXIV. Lwów, 1031. S. 570.

31 грудня 1933 р. № 5360. С. 12–13.

1934

1. Mendel Lewin i książę Adam Czartoryski (Notatka Historyczna). I. 7 січня 1934 року. № 5313. С. 10; II. 8 січня 1934 р. № 5314. С. 11.

2. Professor H. P. Chajes, jego żywot i jego dzieła (Na marginesie nowej pracy M. Rosenfelda).

Moritz Rosenfeld. Oberrabiner Hirsch Peres Chajes. Sein Leben und sein Werk. Wien, 1933. S. 280.

H. P. Chajes. Reden und Vorträge. Wien, 1933. S. 344.

4 лютого 1934 р. № 5341. С. 9–10.

3. Przegląd literatury historii Żydów w Polsce (Najnowsze badania). I.

Izak Lewin. Rozwód wiedeński. Lwów, 1931. S. 47.

Tenże. Protokoły kahalne 18 i 19 wieku w Małopolsce środkowej. Odb. z «Przewodnika hist. Prawnego». Lwów, 1931. S. 6.

Tenże. Kłątwa żydowska na Litwie w 16 i 17 wieku. Lwów, 1932. S. 150 (Pamiętnik histor. prawny pod redakcją profesora Dąbkowskiego).

15 квітня 1934 р. № 5409. С. 9–10.

4. Przegląd literatury historii Żydów w Polsce (Najnowsze badania). II.

Mojżesz Steiberg. Żydzi w Jarosławiu od czasu najdawniejszych do połowy 19 wieku. Jarosław, 1933. S. 54.

Józef Mayer. O stemplu na książki żydowskie z r. 1775. Lwów, 1932. S. 15, odbitka z "Lwowskich studiów bibliotecznych".

Aron Sawicki. Szkoła Rabinów w Warszawie (1826–1862). Warszawa, 1933. S. 31, odbitka z "Miesięcznika żydowskiego".

16 квітня 1934 р. № 5410. С. 9.

5. Berek Joselowicz we Lwowie. I. 6 травня 1934 р. № 5430. С. 9–10; II. 7 травня 1934 р. № 5431. С. 7–8.

6. Żydzi w walce o niepodległość Polski. Odczyt wygłoszony w Polskim Radju w Warszawie 26 maja br. 3 червня 1934 р. № 5458. С. 11–12.

7. Wormacja (W dziewięćsetlennią rocznicą bożnicy wormackiej 1034–1934). 10 червня 1934 р. № 5465. С. 11–12.

8. 6 sierpnia 1914 — 6 sierpnia 1934 (Na marginesie zbrojnego czynu). I–III. 8 серпня 1934 р. № 5524. С. 5–6; IV. 9 серпня 1934 р. № 5525. С. 5–6.

9. Marrany w Portugalji, ongi a dzisiaj (Na marginesie nowej pracy Nachuma Sloszcza: Haanasim B'Portugal). 19 серпня 1934 р. № 5535. С. 9–11.

10. Prof. Ismar Elbogen i prof. Józef Klauzner (Do sześćdziesięciolecia jubilatów). 29 вересня 1934 р. № 5575. С. 7–8.

1935

1936

1. Dziewięćdziesięciolecie lwowskiego Templu (Rozważania historyczne). 10 жовтня 1936 р. № 6306. С. 5–6.

1937

1. W przedzeniu pierwszego kongresu syonistycznego w Basylej (1897–1937). Garść wspomnień tego, który siedział w domu. 31 липня 1937 р. № 6596. С. 7; 2. Dr. Markus Ehrenpreis. 3. Hebrejskie zaproszenie na kongres. 8 серпня 1937 р. № 6604. С. 9–10; 4. Dr. Karpel Lippe, przewodniczący z tytułu starszeństwa. 15 серпня 1937 р. № 6611. С. 9–10; Galicyjska prasa przedsyonistyczna i syonistyczna. 22 серпня 1937 р. № 6618. С. 9; Teodor Herzl i jego żona. 29 серпня 1937 р. № 6625. С. 9.

2. A może już w roku 5698? 5 вересня 1937 р. № 6632. С. 7–8.

3. Historia handlu żydowskiego na ziemiach polskich (Na marginesie nowego dzieła Ignacego Schipper). I. 1) Od najdawniejszych lat do "potopu". 2 жовтня 1937 р. № 6656. С. 9–10; II. 2) Potop; 3) Handel żydowski na przełomie XVII i XVIII wieku (do 1772 r.); 4) Kto popierał handel żydowski? 3 жовтня 1937 р. № 6657. С. 9–10; 5) Okres rozbiorów i Sejmu Wielkiego; 6) Okupacja pruska, Księstwo Warszawskie i król. Polskie; 7) Centrala Związku Kupców w Warszawie (1906–1936). 9 жовтня 1937 р. № 6663. С. 11.

4. 250-letnie jubileusz prasy żyd. 1686–1936 (Na marginesie “Księgi jubileuszowej”, wydanej przez J. Szackiego). I. 23 жовтня 1937 р. № 6677. С. 7; II. 24 жовтня 1937 р. № 6678. С. 9.

5. Rozwój bibliografii nauk judaistycznych w ciągu 250 lat (Od Sabataja Bassa do Salomona Szunamiego). 6 листопада 1937 р. № 6691. С. 9–10.

6. Nowe wydawnictwo polskich judaików: “Cotim”. 14 листопада 1937 р. № 6699. С. 7.

7. Prokurator rzymski żydowstwa polskiego (Na marginesie prac prof. Rybarskiego: “Skarbowość Polski w dobie rozbiorów”). Nakładem: Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937. S. 433.

21 листопада 1937 р. № 6706. С. 9–10.

1938

1. Najnowsze rozprawy z historii Żydów w Polsce (I. Rozprawy ekonomiczne). 1 січня 1938 р. № 6746. С. 9–10; (Przegląd bibliograficzny). 2 січня 1938 р. № 6747. С. 7–8.

2. Dola i niedola Żydów w krajach habsburskich. Refleksie historyczne. Uwagi wstępne. I. 1 квітня 1938 р. № 6836. С. 5–6; Okres reakcji we wieku XIV i XV. 2 квітня 1938 р. № 6837. С. 11; Od pierwszego do drugiego wygnania z Wiednia 1421–1670. 12 квітня 1938 р. № 6847. С. 5; Nowa imigracja żydów do Wiednia (Trzecia gmina). 13 квітня 1938 р. № 6848. С. 7; Od tolerancji do reakcji (przełom XVIII i XIX wieku) (Dokończenie). 15 квітня 1938 р. № 6850. С. 5.

3. Księga cierpień żydowskich w carskiej Rosji (Na marginesie “Rozpraw historycznych” Saula Ginsburga). 29 травня 1938 р. № 6892. С. 9–10.

1939

1. Historiographia Żydów Lwowskich (Na marginesie pracy Łucji Charewiczowej). 7 січня 1939 р. № 7109. С. 9.

2. Rabin Bernard Löwenstein (1821–1889) (W 50-lecie zgonu złotoustego kaznodzieji). 3 березня 1939 р. № 7164. С. 8.

3. Ostatnie ćwierćwiecie dziejów żydowskich (1914–1938). Na marginesie rozprawy Szymona Dubnowa “Эпилог к новейшей истории еврейского народа”. 12 серпня 1939 р. № 7322. С. 9–10; 13 липня 1939 р. № 7323. С. 9–10; 19 липня 1939 р. № 7329. С. 9.